

А. А. Мещеряков, доктор економічних наук,
завідувач кафедри грошового обігу і кредиту
Університету митної справи та фінансів
А. О. Синюк, студент
Університету митної справи та фінансів

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Розглянуто основні види бюджетно-податкової політики. Виявлено тенденції використання інструментів бюджетно-податкової політики за останні 5 років. Визначено необхідність дослідження особливостей бюджетно-податкової політики України з метою підвищення ефективності її реалізації в сучасних умовах.

Ключові слова: фінансова політика; податки; податкове навантаження; бюджет; доходи та видатки державного бюджету.

The article describes the main types of fiscal policy. The tendency to use instruments of fiscal policy over the past 5 years. The necessity to study the characteristics of fiscal policy on Ukraine to improve its implementation in the current conditions.

Key words: fiscal policy; taxes; tax burden; budget; revenues and expenditures of the state budget.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економіка України насамперед потребує розробки ефективної державної політики, реалізація якої допомогла б досягти сталого соціально-економічного розвитку країни та стабільності основних макроекономічних показників. Саме бюджетно-податкова політика є головним інструментом досягнення поставлених цілей. В Україні, на жаль, немає єдиного підходу та напрямів до застосування бюджетно-податкових важелів. Це створює перешкоди для розробки довгострокових програм розвитку й гальмує процес подолання кризових явищ в економіці нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бюджетно-податкове регулювання соціально-економічного розвитку України висвітлюється в працях таких вітчизняних учених: С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, А. Даниленка, І. Запатріної, А. Крисоватого, Л. Лисяк, І. Луніної, В. Мельника, І. Чугунова, К. Швабія, С. Юрія, А. О. Єпіфанова, І. В. Сало, Л. М. Бабіч, В. В. Войтенко, А. Г. Гончарук, О. І. Демківа, В. Г. Дем'янішина та ін.

Мета статті. Для забезпечення сталого економічного розвитку важливим є налагодження ефективної бюджетно-податкової політики країни. Саме тому метою даної статті є аналіз основних тенденцій та особливостей реалізації бюджетно-податкової політики України.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі ще немає однозначного визначення поняття бюджетно-податкової політики й часто її ототожнюють із фінансовою, визначаючи як діяльність держави у сфері оподаткування та державних витрат, спрямовану на досягнення певних макроекономічних завдань [1].

За англо-американською традицією, “фінансова політика – це бюджетна політика”, зокрема в оксфордському фінансовому словнику визначено фінансову/бюджетну політику як політику використання державних витратків для впливу на макроекономічні умови [1].

© А. А. Мещеряков, А. О. Синюк, 2015

Бюджетно-податкова або фіскальна політика – складова частина загальної економічної політики держави, вона впливає на економіку через механізм державних витратів та оподаткування.

Бюджетно-податкове регулювання здійснюється шляхом застосування бюджетних і податкових заходів, є загальним напрямом регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в країні. Роль і місце бюджетно-податкового регулювання в системі державного регулювання економіки залежить від трьох основних чинників [1]: ролі держави в регулюванні економічних процесів, чутливості економічного середовища до змін у сфері фіскальних відносин і тієї частини національного продукту, рух якої опосередковується державою за допомогою фіскальних інструментів.

Бюджетно-податкова політика – це складова частина фінансової політики держави у сфері оподаткування, державних витрат і державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості населення, стримування інфляційних процесів. Вона виступає інструментом перерозподілу ВВП за допомогою системи оподаткування, бюджетних витрат і соціальних трансфертів [2].

Основним документом, який регламентує відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, є Податковий кодекс України (Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI), що визначає вичерпний перелік податків і зборів у країні та порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права й обов'язки, компетенцію контрольних органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [3].

Бюджетним кодексом України (Закон України від 18.07.2010 р. № 2456-VI) регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання й контроль за дотриманням бюджетного законодавства [4]. Крім формування бюджету на плановий рік, цей документ передбачає прогнозування Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди на базі програмних документів соціально-економічного розвитку України і прогнозних макропоказників (номінальний і реальний ВВП, індекси споживчих цін і цін виробників промислової продукції, офіційний обмінний курс гривні, рівень безробіття, експорт та імпорт). У рамках формування бюджету під впливом запланованої податкової політики використовуються дослідження щодо очікуваної динаміки макропоказників економічного розвитку.

Основні завдання бюджетно-податкової політики такі: перерозподіл національного доходу, фінансування заходів соціально-економічної політики, стимулювання науково-технічного прогресу, створення суспільних благ (охорона здоров'я, освіта, охорона навколишнього середовища); подолання негативних зовнішніх ефектів.

Бюджетно-податкова політика дуже важлива, оскільки сприяє прискоренню розвитку економіки і дозволяє усунути деякі суперечності, які виникають у ринковій економіці. Вона чинить вплив як на сукупний попит, так і на сукупну пропозицію. У короткостроковому періоді така політика сприятиме забезпеченню макроекономічної стабілізації, зменшенню інфляції, а в довгостроковому – вможливить стійке зростання і сталий розвиток суспільства, покращання демографічної ситуації, інфраструктури, освіти, екології, охорони здоров'я тощо.

Залежно від фази економічного циклу застосовують стимульну або стримуючу бюджетно-податкову політику. Стимульна політика використовується під час спаду й має завданням скорочення прецесійного розриву випуску, зниження рівня безробіття, спрямовується на збільшення сукупного попиту. Її інструментами виступають: збільшення державних витрат, зменшення податків, збільшення трансфертів [2].

Стримуюча політика використовується у фазі економічного буму й ставить за мету зменшення інфляційного розриву випуску, зниження інфляції, спрямовується на зменшення сукупного попиту. Її інструменти – зменшення державних закупівель, підвищення ставок оподаткування, скорочення трансфертів [2].

Окрім цього, розрізняють дискреційну та автоматичну (недискреційну) бюджетно-податкову політику. Перша пов'язана із законодавчою зміною урядом величини державних закупівель, податків і трансфертів для стабілізації економіки. Друга ґрунтується на дії автоматичних стабілізаторів – інструментів, величина яких не змінюється, але сама їх наявність автоматично стабілізує економіку. До таких інструментів належать: податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, непрямі податки (насамперед ПДВ), допомога по безробіттю, допомога соціально незахищеним верствам населення. У розвинених країнах економіка на 2/3 регулюється за рахунок дискреційної бюджетно-податкової політики і на 1/3 за рахунок автоматичних стабілізаторів [2].

Бюджетно-податкова політика повинна мати основу, а уряд чітко розуміти не тільки те, як розвивається економіка, які виникають в ній проблеми, але також як їх розв'язувати. Спочатку необхідно визначити фазу економічного циклу і прийняти рішення про необхідність запровадження стимулювальної бюджетно-податкової політики, а також обрати такий період, коли застосування основних інструментів буде найефективнішим.

Перевагами бюджетно-податкової політики вважають: ефект мультиплікатора, відсутність зовнішнього лага, наявність автоматичних стабілізаторів. Серед недоліків слід назвати: ефект витіснення, наявність внутрішнього лага, невизначеність, дефіцит бюджету [2].

Проект основних напрямів бюджетної політики на 2015 р. декларує, що їх реалізація спрямована на стабілізацію національної економіки у 2015 р. та формування сприятливого макроекономічного середовища, проведення ефективної бюджетно-податкової політики, дотримання чіткої фінансової дисципліни, підвищення рівня прозорості й раціональності бюджетного процесу.

Успішність реалізації цих завдань, передусім залежить від виконання державного бюджету.

Податки створюють фінансову базу для функціонування державного сектора, оскільки є основним джерелом державних надходжень. Особливістю бюджетно-податкової політики України є те, що наповнення дохідної і прибуткової частини бюджету здійснюється саме за рахунок податкових надходжень.

Один із найважливіших макроекономічних аспектів податкової системи, тобто прибуткової частини бюджету, – загальне податкове навантаження на економіку, а саме сума всіх зібраних податків щодо ВВП [5]. Результати розрахунку податкового навантаження на економіку України подано в табл. 1.

Таблиця 1

**Рівень податкового навантаження на економіку України у 2010–2014 рр.,
(у відсотках до ВВП)**

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень бюджетного податкового навантаження	22,8	25,7	25,5	24,4	23,5
Зокрема, з податку на доходи фізичних осіб	4,7	4,6	4,8	5,0	4,8
З податку на прибуток підприємств	3,7	4,2	4,0	3,8	2,6
З податку на додану вартість	11,7	13,3	13,1	12,5	12,1
З акцизного податку	2,6	2,6	2,7	2,5	2,9
З увізного мита	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8
Податкове навантаження на працю	11,0	10,7	11,2	11,5	10,6
Рівень загального податкового навантаження	33,8	36,4	36,7	35,9	34,1

Як бачимо, рівень податкового навантаження протягом п'яти років значно не змінився, а 2014 р. навіть зменшився, порівняно з 2011–2013 рр. Однак загальний рівень податкового навантаження на економіку країни залишається досить високим, що свідчить насамперед про фіскальний характер податкової політики. Найбільше податкове навантаження має податок на додану вартість, причому спостерігається тенденція до його збільшення.

Що стосується видаткової частини зведеного бюджету, то основні її показники подано в табл. 2.

Таблиця 2

Видатки зведеного бюджету України у 2010–2014 рр., (%)

Видатки	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Освіта	21,1	20,7	20,6	20,9	19,1
Відсотки за запозиченнями	4,3	5,74	5,1	6,6	9,4
Пенсії	17,8	14,8	13,9	17,3	15,3
Соціальний захист	9,9	10,5	11,6	11,4	11,1
Медицина	11,8	11,7	11,9	12,2	10,9
Правоохоронні органи	7,6	7,8	7,4	7,8	8,6
Збройні сили	3,0	3,2	2,9	2,9	5,2
Транспорт	4,0	4,4	3,4	3,5	3,6
Чинівницький апарат	7,6	6,2	5,9	5,6	5,2
Інші галузі економіки	2,4	4,8	4,2	1,9	1,8
Культура та спорт	3,0	2,6	2,8	2,7	2,6
Комунальне господарство	1,4	2,1	4,1	1,5	3,4
Охорона довкілля	0,8	0,9	1,1	1,1	0,7
Сільське господарство	1,9	1,8	1,5	1,5	1,1
Паливно-енергетичний комплекс	3,2	2,6	3,5	3,1	1,8

Як видно з табл. 2, найбільша частка видатків зведеного бюджету України припадає на освіту, пенсійне забезпечення, соціальний захист, медицину (хоча в 2014 р. відбувається незначне зменшення їх частки), правоохоронні органи.

У 2014 р. (табл. 2) спостерігалось значне збільшення видатків на збройні сили (до 5,2 % загальної суми видатків зведеного бюджету), що пов'язано із загостренням ситуації в Україні. Порівняно з попередніми періодами, у 2014 р. також збільшилася частка видатків на комунальне господарство (3,4 %).

Значно зменшилася частка видатків на паливно-енергетичний комплекс (1,8 %) та інші галузі економіки (1,8 %) у загальній сумі видатків зведеного бюджету України.

Дуже незначна частка видатків з 2014 р. припадає на охорону навколишнього середовища (лише 0,7 %) та сільське господарство (1,1 %), які по суті є пріоритетними напрямками для розвитку та фінансування.

Таким чином, можна цілком підтримати таку думку багатьох науковців і практиків: для того, аби забезпечити подальше економічне зростання, необхідно насамперед здійснити перебудову чинної бюджетної системи, механізмів акумуляції доходів бюджету та їх подальшого розподілу за основними напрямками, які створюють можливості досягнення довгострокових переваг для суспільства в цілому й економіки країни зокрема.

Розгляд доходів і видатків державного бюджету дозволяє виявити проблему існування дефіциту державного бюджету. Ця проблема актуальна не лише для України, але й для багатьох країн світу. Перевищення видатків державного бюджету над доходами спричиняє необхідність пошуку додаткових джерел їх фінансування, які своєю чергою також потребують обслуговування, що призводить до подальшого збільшення навантаження на видаткову частину бюджету.

Показники дефіциту/профіциту зведеного державного бюджету України подано в табл. 3.

Таблиця 3

Показники дефіциту/профіциту зведеного Державного бюджету України за 2010–2014 рр., (млн грн)

Рік	Доходи	Видатки	Дефіцит (-) (профіцит (+))
2010	314391	377873	- 63482
2011	398554	416854	- 18300
2012	445525	492455	- 46930
2013	442789	505844	- 63055
2014	456067	523126	- 67059

Як бачимо з табл. 3, дефіцит зведеного Державного бюджету України має місце щороку. У 2011 р. спостерігалось значне зменшення цього показника, що свідчить про позитивні зміни, які відбувалися в економіці країни. Однак з 2012 р. дефіцит зведеного Державного бюджету лише збільшується і 2014 р. становить – 67 059 млн грн, що свідчить про складну економічну ситуацію в країні та критичний брак коштів.

Таким чином, бюджети 2010–2014 рр., на жаль, не можна вважати позитивними для виходу з кризи та забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку України. У сучасних умовах пріоритетними є здійснення податкового стимулювання трансформаційних перетворень, сприяння розширенню інвестиційної діяльності, запровадженню новітніх розробок та оновленню технологічного потенціалу. Однак нинішня ситуація в Україні протилежна і переважає саме фіскальна функція податків, за рахунок чого забезпечуються надходження до доходної частини бюджету. На думку багатьох учених, з метою подолання кризових явищ доцільно застосовування планомірного зниження податків, що сприятиме зростанню обсягу додаткових ресурсів, які, перебуваючи в розпорядженні підприємств, зможуть бути ефективно використані для подолання несприятливих факторів впливу економічного характеру.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, слід зробити висновок, що функціонування системи державних фінансів і бюджетно-податкової системи України, зокрема в сучасних умовах, не можна назвати ефективним. Аналіз зведених бюджетів за останні 5 років свідчить про наявність дефіциту, який збільшується щороку. Найбільша частина видатків припадає на освіту, пенсійне забезпечення, соціальний захист, медицину та правоохоронні органи. Однак 2014 р. спостерігається зменшення обсягу видатків на ці заходи. Значно зросли видатки на збройні сили, що пов'язано із загостренням геополітичної ситуації для нашої країни. Серед доходів зведеного державного бюджету найбільша частка припадає на непрямі податки, зокрема ПДВ, що є бюджетотвірним. Крім того, значне податкове навантаження свідчить про недосить ефективні заходи реалізації податкової політики в Україні.

Список використаних джерел:

1. Тарангул В. І. Бюджетно-податковий механізм у системі фінансового стимулювання розвитку регіонів [Електронний ресурс] / В. І. Тарангул // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2012. – № 4. – С. 74–81. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/Nvudpsu_2012_4_11.pdf
2. Теліженко О. М. Узгодження основних складових реалізації фінансової політики в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Теліженко, В. Г. Боронос // Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. – 2013. – № 1. – С. 35–44. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/VSU_ekon_2013_1_7.pdf
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-IV – Ст. 1, п. 1.1 // Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. – Ст. 1, п. 1 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Степура М. М. Проблеми та орієнтири бюджетно-податкової політики в сучасних умовах [Електронний ресурс] / М. М. Степура, Є. О. Малік // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 3. – С. 33–35. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ipd_2010_3_11.pdf